

Türkülerde Erzurum: Bir Şehir Kimliği Çalışması

Erzurum in Folk Songs: A Study of Urban Identity

ALPASLAN ALİAĞAOĞLU*

Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 10100, Balıkesir, Türkiye
alpaslan38ster@gmail.com, Telefon: +09 266 612 4601

Özet: Halkın ortak malı olan türkülerde, mekâna ait birçok özellik kendini gösterir. Bu özelliklerden yararlanarak bir şehrin kimliğini ortaya koymak mümkündür. Şehir kimliği çeşitli faktörlerin varlığına bağlı olarak zamanla oluşan, dinamik, şehre özgü yerelliklerle ilgili ortak özellikler ve anlamlar bütünüdür. Bu makalede türkülerden yararlanılarak coğrafi bakış açısıyla Erzurum şehir kimliği ortaya konulmaktadır. Bu çalışmanın ortaya koyduğu en önemli sonuçlardan biri Erzurum ve çevresinin gerek fiziki ve gerekse beşeri nitelikli birçok özelliği şehir kimliğinin şekillenmesinde etkili olduğu gerçeğidir. Dağlar, yaylalar, yükseklik, kar, özel coğrafi konum, sit alanı özellikleri, dini değerler, özellikle ramazan ayı, Nine Hatun, tabyalar, şehir kimliğinin belirmesinde etkili olan faktörlerdir. Bu durumdan hareketle, Erzurum şehir kimliği farklı şekillerde ifade edilebilir. Erzurum "yayla şehridir". İki mevsimli şehirdir. Beyaz örtülü, kış ve kayak şehridir. Erzurum dik şehirdir. Erzurum kavşak şehridir. Dadaşlar diyarıdır Erzurum. Erzurum ulu şehirdir, ramazan şehridir.

Anahtar kelimeler: Türküler, Şehir Kimliği, Erzurum, Erzurum Şehir Kimliği

Abstract: There are many features of the space in the folk songs which are common property of the people. It is possible to reveal the urban identity by taking advantage of these features. Urban identity is the whole of common features and meanings related to dynamic, city-specific localities that occur over time, depending on the existence of various factors. In this article, Erzurum city identity is revealed with geographical point of view by making use of folk songs. As a result, many physical and human qualities of Erzurum and its surroundings are influential in the formation of urban identity. Mountains, highlands, altitude, snow, special geographical location, site characteristics, religious values, especially Ramadan month, Nine Hatun, redoubts are factors that are effective in determining the identity of the city. Acting on this situation, Erzurum city identity can be expressed in different forms. Erzurum is "highland city". It is a two-season city. Erzurum is white-covered, winter and ski town. Erzurum is a steep city. Erzurum is the junction city. Erzurum is Dadaş's land. Erzurum is great and ramazan city.

Keywords: Folk Songs, Urban Identity, Erzurum, Urban Identity Of Erzurum

Giriş

İnsanlar müzik vasıtasıyla kendilerini ifade ederler. Bu ifade edişin en önemli türlerinden biri de halk müziğidir. Halk müziğinin içinde barındırdığı türlerden biri olan türküler sadece söz veya ezgi olarak değil aynı zamanda ait oldukları toplumun mekânsal yönüyle de ilgilidirler. Mekân veya coğrafi ortam fiziksel, yapılanmış, toplumsal ve ekonomik çevreyi kapsamaktadır. Halk hayatının yaşanmışlıkları türkülerde saklıdır. Kırsal kökenli olmakla birlikte, türkülerden yararlanılarak şehir kimliğini ortaya koymak mümkündür. Çünkü şehirler çevrelerinden yalıtılmış yerleşmeler değildirler. Çevresiyle birlikte var olan, yaşayan yerleşmelerdir.

Şehirler sadece ortak özelliklere sahip değil, aynı zamanda kendilerine özgü özellikleri olan benzersiz ve biricik yerleşmelerdir. Özgünü ifade eden şehrin kimliği de farklılıklar veya özgünlükler üzerine kuruludur. Bir başka ifadeyle şehir kimliği, zamanla oluşan, dinamik, kente özgü yerellikleri ifade eden ortak özellikler ve anlamlar bütünüdür. Şehir kimliği de tıpkı türküler gibi, doğal, yapılanmış, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özelliklere bağlı olarak ortaya çıkar. Bu çalışmanın problemi, Erzurum şehir kimliğini, Erzurum yöresi türküler vasıtasıyla ortaya koymaktır. Çok sayıda şehir kimliği çalışması yapılmış olmakla birlikte, türkülerden yola çıkarak şehir kimliğinin belirlenmesi bu çalışmanın özgün yönüdür.

Çalışma bir giriş ve dörtana başlıktan oluşmaktadır. Çalışmada kullanılan yaklaşımın betimlemesi yöntem başlığı altında yapılmıştır. İlgili yayınlar ile kent kimliği konusunda daha önce yapılan yayınlardan söz edilmiş, çalışmanın arka planında yer alan kavramsal özellikler teorik çerçeve kısmında ele alınmıştır. Çalışmanın esasını türkülerde Erzurum şehir kimliğinin oluşturulmasıdır. Bu bölümde türkülerle ilgili şehir kimliği analizi ve

bulguların yorumu yapılmaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde elde edilen bilgiler özetlenmiş ve bazı genellemeler yapılmıştır.

Yöntem

Bu çalışma coğrafi bakış açısıyla, türkülerde yansıtılan insan-mekân ilişkileri dikkate alınarak, idiografik yaklaşımla ya da farklılıkları ön plana alarak yapılmaktadır. Türküler farklı şekillerde coğrafyanın konusunu oluşturmaktadır. Batı, özellikle ABD’de müzik coğrafyasının varlığı bilinmektedir. Bu konuda ABD’de öncü çalışmalar yapan Carney’e göre (1998:4), müzikle coğrafya arasındaki ilişki 10 başlık altında ele alınabilir. Bunlardan birisi, müziğin yerlerin karakterini belirleyen psikolojik ve sembolik elemanlarıdır (yer imajı, yerlilik duygusu, yer kimliği). Bu anlamda Uğur (2015) türküler ve coğrafya arasında ilişkiyi Türkiye’den örneklerle açıklamaktadır.

Çalışmaya kaynak taraması yapılarak başlanmıştır. Bu aşamada kent kimliği ile ilgili yazın elde edilmiş ve kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. TRT repertuarında bulunan Erzurum türkeleri listesi (244 adet), TRT Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi I, II (2006) ve Tuna’dan (2001) elde edilmiştir. Yapılan incelenmede bazı Erzurum türkelerinin bu listede yer almadığı görülmüş, başka kaynaklara da başvurulmuştur. Türkü sözleri Tuna (2001), Şengül (2004) ve Şengül’den (2014) elde edilmiştir. Kullanılan başka bir kaynak ise Bingöl’ün (1999), “Türkülerde yaşayan şehir: Erzurum” adlı eseridir. Türkülerin daha çok başlıkları kullanılmış, bazı kısımlarda ayrıntılı biçimde türkü sözlerine de yer verilmiştir. Türküler şehir kimliğini tanımlayan bileşenlere göre ele alınmış, değerlendirilmiş, sonuç kısmında genellemeler yapılmıştır.

İlgili Yayınlar: 1980’li yıllardan sonra giderek hızlanan küreselleşme eğilimi, şehirleri hızlı bir değişim ve kimlik kaybetme erozyonu sürecine sokmuştur. Bu durum kent kimliği ile ilgili çalışmaların ivme kazanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda şehirler akılda kalıcılıklarını arttırmak, şehri pazarlamak ve küresel ekonomide yer kapmak yarışı içine girmişlerdir. Kent kimliği çalışmaları, ülke çapında yapılacak stratejik mekânsal planlama çalışmalarına kaynak teşkil etmek amacı ile de yapılmaktadır. Küreselleşmenin kaos ortamında, şehirlerin özgün kimliklerini kaybetme endişesi de kent kimliği çalışmalarının başka bir nedeni olmuştur. Bu yelpazede düşünüldüğünde, kent kimliği ile ilgili yazının çok sayıda konu üzerine yapılması şaşırtıcı değildir.

Şehir kimliği çalışmaları farklı konularda yapılmıştır. Kentsel değişimin kent kimliği üzerine olan etkisi (ULU ve KARAKOÇ, 2004; BIROL, 2007; ADIYAMAN, 2008; İLGAR, 2008; ŞAHİN, 2010; ATIK, 2014) bunlardan biridir. Üst ölçekli çalışmaların kent kimliğine olumsuz etkisi (KARTAL, 2013), doğal çevrenin kent kimliğine olan etkisi (TURGUT vd. 2012), Kentlerin ve tarihi kentlerde kimliksizleşme sorunu (KARAASLAN, 2010; ÖZCAN 2015), festivallerin kent kimliği oluşumundaki etkisi (Polat vd., 2012), kent kimliğini tanımlayan faktörlere göre kimliklerin belirlenmesi (KAYPAK, 2010; TOPÇU, 2011, İDRİSOĞLU, 2014; ACAR vd., 2015) ve kent kimliğinin kentsel donatılar yoluyla okunması (GÜREMEN, 2011) diğer çalışma konuları arasındadır.

Kuşkusuz makalenin çalışma alanını konu alan çalışmalar da yapılmıştır. Bu çalışmalar türkülerdeki anlam analizi ve türkülerle Erzurum’un anlatılması ile ilgilidir. Bingöl (1999), genel anlamda, Erzurum’un şehir kimliğini kaybettiğini, kentleştiğini düşünüyor. Kent, burada modern anlamda şehir kavramı yerine kullanılmaktadır. Yazar, birbirine benzeyen, fotokopi şehirleşmesi üzerinde duruyor. Şehir, sahipleri tarafından büyük ölçüde terk edilmiştir. Erzurum’un çeşmeleri kurumuş, semtleri kaybolmuştur. Türküleri bilinmemekte ve söylenmemektedir. Şehre asıl anlamını kazandıran kültürel kimlik kaybolmuştur.

“Erzurum çarşı Pazar” türküsünü inceleyen Düzgün(2003)’e göre, Anadolu’da çok sayıda türküde yer alan “sarı gelin” tamlaması bu türküde bulunmaktadır. Erzurum’da ortaya çıkan bu türküde geçen çarşı, pazar, divit kalem ve mor sümbüllü bağ ifadeleri, türkünün eski bir zamana ait olduğunu göstermektedir.

Teorik Çerçeve

Şehir kimliği: Kimlik farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Türkçe Sözlük’te, “toplumsal bir varlık olan insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özellikler bütünüdür” (2011: 1442). Kimlik kim ya da ne

sorusunun yanı sıra, nerelisin sorusunun da karşılığıdır. Kimlik bizim kim olduğumuz ya da öteki insanların kim olduklarına dair anlayışımız ya da insanların kendilerinin ve diğerlerinin kim olduklarına dair anlayıştır (KÜÇÜK, 2013: 118). “Kimlik, genellikle; doğadaki herhangi bir canlıyı veya objeyi diğer canlı ve objelerden ayıran, farklı duygularla algılanan benzersiz ve özgün yapı olarak da” (ACAR vd., 2015) tanımlanmaktadır. “...Bir nesnenin tanımlanması böylelikle diğer şeylerden ayrıştırılması ve bir varlık olarak kabul edilmesini gerekli kılar. Bu da kimliğini ortaya koyar. Başka bir şeyle eşdeğer olması anlamında değildir bu, tekliğini veya tekilliğini ifade eder (LYNCH, 2010: 8). Kentler de canlı varlıklardır. Onlar birçok bakımdan insana benzetilmiştir.

Kişilik özgün olanı ifade eder. Şehirler ortak özelliklere sahip oldukları gibi farklı özellikleri de olan biricik yerleşmelerdir. Kentlerin farklılaşmasını sağlayan ayırt edici her şey kentlerin kimliğini ifade eder. Kent kimliği onların ruhudur. “Bir kentin kimliği ile kent sakinlerinin onda buldukları değerler ve amaçlar kümesinden, kente yüklenen idealleştirmeden söz etmiş oluruz” (TEKELİ, 1991: 80). “Bir kentin kimliği, o kenti diğerlerinden farklı kılan, o kente anlam ve değer katan unsurların oluşturduğu bütündür (BIROL, 2007: 46). Bilsel’e göre (aktaran KİPER, 2006: 25), “Kentte, zaman içindeki toplumsal ve mekânsal değişimin, yaşayanlar üzerinde bıraktığı toplu izlenimler kent kimliğini oluşturmaktadır”. Şehir kimliği çeşitli faktörlerin varlığına bağlı olarak zamanla oluşan, dinamik, şehre özgü yerelliklerle ilgili ortak özellikler ve anlamlar bütünüdür.

“Yerin kişiliği, doğal özellikler ile zamanla meydana getirdiği düzenlemelerin bileşkesidir” (TUAN, 2005: 120). Doğal özellikler yanında, yapay çevre, sosyo-kültürel çevre ve sosyo-ekonomik çevre kent kimliğinin ortaya çıkışına neden olan başlıca faktörlerdir.

Kentsel çevredeki doğal özellikler kent kimliğinin şekillenmesinde önemli bir bileşendir. Doğal çevre faktörleri, oluşumunda insanın etkili olmadığı çevreyi ifade eder. Bu bağlamda akla, yer şekilleri, yükselti, iklim, bitki örtüsü, hayvan varlığı, sit ve coğrafik konum ve su ile ilgili varlıklar gelir. Bu açıdan Hakkâri “dağlar şehri iken”, Bitlis “vadideki güzel şehir”, Sinop “suların sulara vurduğu kent”, Ardahan “serhat şehridir” (ALIAĞAOĞLU, 2007).

Kentsel yapay çevre, insan ihtiyaçlarından kaynaklanan eylem alanlarının karşılıklı ilişkileriyle biçimlenen insan eliyle yapılmış objelerden oluşmaktadır (TOPÇU, 2011: 1053). Yapay veya inşa edilmiş çevre, tarihi eserler, geleneksel konutlar, konut dokuları, yollar, köprüler, geleneksel işlev alanları gibi unsurları kapsamaktadır. Bunlar daha çok yerleşmenin tarihi dokuları içinden çıkmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında; İstanbul “Camiler şehri”, Sivas, “Medreseler şehri” olmak gibi bir özelliğe sahiptir (ALIAĞAOĞLU, 2007).

Sosyo-kültürel çevre, toplum içinde yaşanan her şey; deneyimler, görüşler, inanışlar ve davranışlar toplumun sosyo-kültürel yapısını oluşturur (ACAR vd., 2015). Kuşkusuz bu çevre kentin nüfus özelliklerini, kurumsal yapısını, kültürel özelliklerini kapsamaktadır.

Kentin işlevsel özellikleri, ekonomik durumu, gelir seviyesi, istihdam durumu, sosyo-ekonomik çevrenin başlıca elemanlarıdır.

Türküler üzerine: Müzik milli kültürün hazinesidir. Müzik ürünleri bir toplumun kimliğini oluşturan kültürün simgeler ve davranışlarla dışa vurumudur. Kültürün dışa vurumu en çok Türk Halk Müziğinde veya türkülerde gözlenir (VURAL, 2011: 398).

Müzik mekândan ayrı düşünülemez. Ancak mekân en güzel şekliyle türkülerde ifade edilir. Bu yönüyle bakıldığında, ne Türk Sanat Müziği ne de günümüz pop şarkıları mekânı anlatamaz. “Onlarda mekânlar isim ve ona bağlı küçük notlar olarak verilir. Çünkü bu eserleri yazan bellidir, verilmek istenen de sadece duygudur” (ERBAY, 2004: 54).

“Türkü teriminin kaynağı, Türk sözcüğüdür. Türk sözcüğünün sonuna nispet eki ulanarak Türki elde edilmiş, bu sözcük zamanla türkü biçimine girmiştir. Bir ezgiyle söylenen her türlü manzum parçalar halkça türkü kabul edilir” (DIZDAROĞLU: 102). Kaya’ya göre türkü (1999: 132), “halkın ruh halini, derdini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı hadiseleri yansıtan; hece ölçüsüyle ve bir veya dört mısralı bentlere çoğu

defa bağlantılarının getirilmesiyle, söylenen; manzum ve ezgili anonim ürünlerine” denir. Aça vd. (2009: 512) bu açıdan farklı bir değerlendirme yapmıştır: “Sözlü geleneği yaratan ve yaşatan halk için hemen hemen her sözlü şiir türkü ya da manidir. Yani, geleneği yaratan ve yaşatan halk, sözlü edebiyatın manzumelerini genellikle türkü ya da mani başlıkları altında toplamaktadır”.

Türkülerin kökeni halk hayatına dayanır. Bu açıdan toplumsal özellik taşırlar. Türkü, günlük hayatta yaşanan ve şahit olunan birçok olay, durum, tutum ve davranışla ilgili duygu, düşünce, sevinç, keder, nefret, ümit ve inanışları açık bir şekilde ifade eder. O, Türk kültürünün taşıyıcısıdır. Türküler en yalın anlamıyla ezgiyle söylenen halk şiirleridir. Türküler Anadolu’yu ve Anadolu insanını anlatır (GÖKŞEN ve GÖKŞEN, 2016). Anadolu’nun diğer özellikler yanında coğrafi özellikleri türkülerde ortaya çıkar. Başgöz’ün ifadesiyle (2008: 16), “Türkünün bize sunduğu vatan coğrafyasıdır. Öyle bir coğrafyadır ki onda hem binlerce yüzyıldır insan eli değmemiş temizliği ve doğallığıyla Anadolu’yu hem de en az bin yıldır halkımızın alın teri ve göz nuru ile değiştire geldiği toprağımızı buluruz”.

Türküler çok sayıda duygu ve durumların yansımaları olduğu gibi, tarihi olaylar, sosyo-ekonomik şartlar, kültürel değişim ve toplumsal yönelimleri de açığa vurur. Toplumsal kültürün değişimi, türkülerin değişimine neden olur. Bu açıdan canlı varlıklara benzerler. Bu meyanda türkülerin göç etmesi de söz konusu olur. Bu yayılma çeşitli vasıtalarla gerçekleşir. Göçler, gezgin halk şairlerinin faaliyetleri, askeri sevkler, kervanlar vasıtalarından bazılarıdır. Bunlara yakın zamanda basın ve yayın organları katılmıştır (KAYA, 1999).

Türkülerde farklı konular ele alınır. Bunları doğal olaylar, gurbet, askerlik, savaş ve kahramanlıklar, ninniler, ağıtlar ve iş türküleri şeklinde sıralamak mümkündür.

Türküler farklı şekilde sınıflandırılırlar. Yapılarına göre gruplama yapılabildiği gibi konularına göre gruplama da yapılmaktadır. Kaya, konularına göre sınıflandırmayı (1999) 23 alt başlıkta incelemektedir. Bunları; tabiat, aşk, yiğitlik ve tarihi olayları konu edinen, tören, askerlik, yiyecek, hayvanlar, olaylar, satıcı, ekin, ramazan davulcusu, kişiler üzerine söylenmiş, keder, dert ve hastalık, gurbet ve hasret, meslek ve iş, eşkıya, ölüm, ninniler, hapishane, mizahi, yergi ve son olarak öğretici ve öğüt verici türküler şeklinde sıralamak mümkündür.

Aça vd. (2009:514), konularına göre türkülerini alt başlık altında ifade etmektedirler. Bunlar aşağıdaki gibidir;

1. Lirik Türküler (ninniler, aşk türküleri, gurbet türküleri, askerlik türküleri, hapishane türküleri, ağıtlar, çeşitli başka duygunluk üzerine türküler)
2. Taşlama, Yergi ve Güldürü türküleri
3. Anlatı türküleri (efsane konulu türküler, bölgeler ya da bireylere özgü konuları olan türküler, tarihi konuları olan türküler).
4. İş türküleri
5. Tören türküleri (bayram türküleri, düğün türküleri, dini ve mezhepsel tören türküleri, ağıt türküleri)
6. Oyun ve dans türküleri (çocuk oyununda söylenenler, büyüklerin oyununda söylenen türküler)

Dilçin (2005), türkülerini on alt başlıkta irdelemektedir. Bunlar; Ninniler, çocuk türküleri, doğa türküleri, aşk türküleri, kahramanlık ve askerlik türküleri, tören türküleri, iş türküleri, karşılıklı türküler, ölüm türküleri (ağıtlar), ve son olarak oyun türküleri şeklinde sıralanmaktadır.

Türkülerde Erzurum şehir kimliği: Erzurum şehrinin coğrafi özellikleri türkülere de yansımıştır. TRT repertuarında Erzurum’la ilgili 240 adet türkü mevcuttur. Bu türkülerdenbazılarında Erzurum şehri ve çevresinin fiziki coğrafya özellikleri anlatılmaktadır. Bir başka ifadeyle, bunlar kent kimliğini tanımlayan doğal çevreyle ilgilidir. Yaylalar, dağlar, ormanlar, dere, pınar, geyik, kuş ve çiçekler doğa varlıklarını konu alan türkülerin başlıca konularıdır.

Erzurum yayla, kar ve kışın memleketidir. Beyaz örtülü şehirdir Erzurum. Özellikle, dağ, yayla, kar sözcükleri türkülerde sıkça geçmektedir (Tablo 1). Erzurum şehri Doğu Anadolu Bölgesi’nde Erzurum-Kars Bölümünde yer alır. Bu bölgenin temel özelliği yüksekliğinin fazla oluşudur. Bu özellik daha çok Erzurum-Kars

Bölümü'nde önemlidir. Şehir, yüksekliği 2000 metreyi bulan Erzurum Ovasının güneydoğusunda, Palandöken Dağı'na yaslanmış birikinti konisi üzerinde yer seçmiş, zamanla ovaya yayılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, “Erzurum Bir Diktedir” türküsü şehrin sit alanını ve özel konumunu açık bir şekilde anlatmaktadır. Şehir sit alanının eğimli oluşu türkülere başka şekillerde de yansımıştır. “AşşaktanGelirem Yüküm Eriktir” ve “Aşağı Mehlenin Allı Gelini” türkülerinde bu durumu görmek mümkündür (Şekil 1).

Şekil 1: Erzurum şehri sit alanı. Sanayi sitesinden güneye, Palandöken'e bakış (Google Earth).

Tablo 1: Doğal çevreyle ilgili bazı Erzurum türkeleri

Ala Boz Dumanlı Karlı Dereler
Uca Dağların Başında
Yayla Suyu Yan Gider
Aras Aras Han Aras
Dağlar Daldadır, Gözüm Yoldadır
Erzurum Ovaları
Get O Dağdan Gar Getir
Hani Yaylam Hani Senin Ezelin
Hayal Hayal Olmuş Karşiki Dağlar
İki Dağın Arasında Kalmışam
O Yaylalar Yaylalar Çimen Bağladınız mı
Pınarın Başı Güzel
Tutam Yar Elinden Tutam
Yüce Dağ Başında Bir Sürü Kuzu
Su Gelir Akmayıman
Pınar Başından Bulanır
Dağda Darı Harmanı
Erzurum Bir Diktedir
Su Gelir Taştan Akar
Ben Çaya İndim Çay Kara Daşlar
Bir İnce Yağmur Yağar
Bu Tepe Pullu Tepe/ Bu Tepe Pulli Tepe
Derede GumGaynıyor
Erzurum'un Dağında
Gar Yağar Bardan Bardan

Türkülerde sıkça görülen coğrafi ifadelerden biri olan dağlar, TRT repertuarında kayıtlı 4440 türküde coğrafi elemanlara yapılan atıflar içinde 875 kez geçen, en sık kullanılan sembollerden biri olmuştur (GÖKŞEN ve GÖKŞEN, 2016). Erzurum türkülerinde de dağlar önemlidir. Bu durum sahanın dağlık olarak görülmesiyle ilgilidir. Kuşkusuz Erzurum ovası kuzey ve güneyden dağlarla çevrilidir. Ancak Doğu Anadolu Bölgesi'nin, Yücel'in ifadesiyle, “ortalama yüksekliğine bakarak son derece dağlık ve arızalı bölge olduğunu düşünmek yanlıştır. Doğu Anadolu arazisinin $\frac{3}{4}$ 'ü 1500-2000 m yükseklikte fakat geniş düzlükler halindedir” (YÜCEL, 1987: 123). “Erzurum Ovaları” türküsü bu bağlamda anlam kazanır. Dolayısıyla dağlar, Türklerin daha çok konar-göçer yaşaması ve türkülerin kırsal kökenli oluşu ile ilgili olmuştur. Türkülerde dağlar farklı anlamlar ifade etmektedir. Dağların kutsal bir varlık, ana-baba, koruyucu ve besleyici, haber getirici, dert paylaşılan, ayıran-kavuşturan işlevleri veya anlamları vardır (GÖKŞEN ve GÖKŞEN, 2016).

Yükseklik, şehrin kişilik kazanmasında önemli bir etkidir. Erzurum “kartal yuvası” olarak anlatılır. Yine Erzurum’un tarihi öneminden bahseden Tanpınar, “Sanki vatana çatısından bakıyordum” der (TANPINAR, 1992: 210). Yükseklikle birlikte şehir, kimliğini ifade eden farklı adlar kazanır. Şehir ve çevresinde şiddetli karasal iklimin görülmesi daha çok yükseklik ile ilgilidir. Denizden uzaklık, topoğrafik engeller, başka nedenler olarak ortaya çıkar. Şehirde yıllık ortalama sıcaklık 5,3 C’dir. Aylık ortalama sıcaklık değerleri, -9,6 (Ocak) ile 19,3 C (Temmuz-Ağustos) arasında değişir. Sıcaklığın 0 C altında olduğu günleri ifade eden donlu günler 171 gün, yaklaşım altı aydır. Şehir ve çevresinde iki ayda (Temmuz ve Ağustos) don olayı görülmemektedir. Kar yağışlı günler 68,3 gün iken, Kasım-Nisan arası dönem kar yağışlı dönemdir. Karla örtülü günlerin sayısı ise 113, 1 kadardır (KAYSERİLİ, 2011: 43-50). Sonuç olarak, “yörede biri kış: diğeri ilkbahar olan iki mevsim ortaya çıkar. Temmuz ve Ağustos aylarında bile ortalama sıcaklık 14-16 santigrat derecenin üzerine çıkmaz (YÜCEL, 1987). Bu özellik bile şehrin yayla şehir olduğunu anlatır. Zaten Erzurum’da “yayla suyu yan gider”. Kış şartlarının çok sert geçtiği Erzurum’da halk, düşük sıcaklıklar ve kar ile uzun bir zaman diliminde karşılıklı ilişki içine girmekte, kar onun kültürünü bütün yönleriyle etkilemektedir. Erzurum Dağları Kar ile kaplanmakta, kar yağışı ulaşımı olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak, kar bugün olumlu bir şekilde de algılanmaktadır. Bu algı özellikle 2011 Üniversiteler arası Kış Olimpiyatları’nın Erzurum’da yapılmasıyla fırsata dönüştürülmüştür. Bütün bunlara bağlı olarak Erzurum, beyaz şehir, kış şehri, kar şehri olduğu gibi kayak şehri de olmuştur. Kar tanesi ve kayak bu yüzden Palandöken Belediyesinin logosundaki iki önemli elemandır (Foto 1, 2, Şekil 2).

Fotoğraf 1: Kışın Erzurum’dan bir görünüm. Lala Paşa Cami önü.

Fotoğraf 2: Kış başlangıcında Palandöken.

Şekil 2: Kar tanesi ve kayak, Palandöken Belediyesi Logosu¹

Erzurum kavşak şehridir. “Bu durum coğrafi konumundan doğmuş olan ulaşım fonksiyonu üstünlüklerinden kaynaklanır” (DOĞANAY, 1983: 210). Erzurum ovasının morfo-tektonik yapısının D-B ve KD-GB yönünde açılımı ona özel bir konum kazandırmıştır. Kısmen, zamanla değişmekle birlikte, bu özellik günümüzde devam etmektedir. Topoğrafik yapının bu durumu Erzurum’a çevreyle bağlantının kolay olduğu bir coğrafi kimlik kazandırmıştır. Ulaşım, ticaret ve mekânsal etkileşim bu kimliğin bileşenleri durumundadır. Gerçekten de Erzurum, Karadeniz limanlarıyla bağlantılı olduğu gibi, Orta Asya İpek Yolu üzerindedir. Erzurum bu özel konumu nedeniyle, ticaretin canlı olduğu şehir olmuştur. Yani “Erzurum Çarşı pazarıdır”. Bu konuda bir başka durum şehrin çevresiyle yoğun mekânsal etkileşim yaşamasında ortaya çıkmaktadır. İnsan faaliyetlerine bağlı olarak ortaya çıkan her türlü hareket ve akışı ifade eden mekânsal etkileşim nedeniyle Erzurum türkülerinde çok sayıda yerleşmeden bahsedilmektedir. Türkü başlıkları bu durumu çok iyi anlatmaktadır (Tablo 2). Bu yerleşmelerin bazıları il merkezinin ilçeleri konumundayken, diğerleri mekânsal etkileşimin sınırlarını ortaya koymaktadır. Bu etkileşim doğuda Acem ülkesine Tebriz’e kadar uzanırken, kuzeyde Bayburt ve Ardahan, batıda Kemah’a kadar uzanmaktadır. Kağızman dolayısıyla Kars’la da sıkı mekânsal ilişki kurulmaktadır. Türkülerde geçen yerleşmelerin daha çok çevrede yer alması mesafenin bozucu etkisini ortaya koymaktadır. Bingöl’ün ifadeleri (1999: 35) de mekânsal etkileşimi anlatmaktadır aslında; “Türkülerde yöre önemlidir ama bir yöreye ait olan türkülerde, başka yörelerin de kokusu, tadı, söyleyişi hissedilebilir. .... Uzaklardan bir geliş vardır ve o yörede konaklayan türkü orada sevilmiş ve zamanla oranın malı sayılmıştır”.

Tablo 2: Erzurum’un kavşak şehir olma özelliğini yansıtan bazı türküler

Acem Ülkesinde Eyleşdim Galdım
Bayburt’un İnce Yolunda
Gidirem Men Tebriz’e
Narman Kazasında Bir Gelin Gördüm
Şenkaya’ya Vardım Saat Bir İdi
Şu Oltu’nun Taşını
Ardahan’dan Gelen Katar
Galahyam Galahı
Kağızman’a İsmarladım Nar gele Nar Gele
Kağızman’ın Harmanları Savrulur
Erzurum Çarşı Pazar

“Beş Şehir” adlı eserinde Tanpınar, Erzurum’un merkezi konumunu farklı şekilde anlatmaktadır: “Erzurum Türk tarihinde, Türk coğrafyasına 1945 metreden bakar. Şehrin macerası düşünülürse, bu yükseklik daima göz önünde tutulması gereken bir şey olur. Malazgirt Zaferinin açtığı gedikten yeni vatana giren cedlerimizin ilk fethettikleri büyük, merkezi şehirlerden biridir” (TANPINAR, 1992: 209).

Erzurum inanç şehridir. İslami inanış Erzurum’da zirve yapmakta, şehrin sit alanının yüksekliği başka bir biçimde imanın zirve yapması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda Erzurum Mülki İslam’ın kilididir. Mevla’ya emanet edilmiştir Erzurum. Can canını bulunca Erzurum’da bayram olur. Erzurum 1001 hatmin 500 yıldan fazladır okunduğu yerdir.

¹ www.palandoken.bel.tr

Erzurum kilidi mülk-i İslam'ın
Mevla'ya emanet olsun Erzurum
Erzurum derbend-i ehl-i islamın
Mevla'ya emanet olsun Erzurum

Can bula cananını
Bayram o bayram ola
Kul bula sultanını
Bayram o bayram ola

Ramazan şehridir Erzurum. Ramazan Erzurum'da yüceltilmekte ve oruç ayı şanlı kılınmaktadır. Erzurum şehri bütün yönleriyle oruçludur bu ayda. Oruç günlük faaliyetleri etkilemekte, iş yerleri ve günlük hayatın ritmi niyetli olma nedeniyle farklılaşmaktadır. Yiyecek-içecek satan işyerleri ramazanda kapalı bulunmakta ve deyim yerindeyse onlar da oruç tutmaktadır. Gündelik hayat, öğlenden sonra ikindiye doğru hareketlilik kazanmakta, iftarda durma noktasına gelmektedir. İftar, oruç açma zevkinin yaşandığı zamandır. İftar sonrası tekrar bir canlılık yaşanmaktadır. Şehrin yayla şehri oluşu oruç tutma eylemini kolaylaştırmaktadır. Özden (2013), "Erzurum'da Ramazan" adlı eserinde bütünüyle şehrin ramazan geleneklerini anlatmaktadır. Hatim geleneği, ilk teravi, ilk sahur, iftar ve sahur topu, Erzurum'un suyu (soğuk sulu çeşmeleri), ramazan pidesi, iftar yemekleri (çorba, kıyma ve kadayıf), kıtlama çay içimi gibi unsurlar Erzurum'da ramazanı farklı kılmaktadır. Ramazanda temizlik yanında fakir halka yardım da yapılmaktadır. Şehirde oruç tutma geleneği tekne orucu ile başlamakta, yaş arttıkça kısa günlerde birkaç gün oruç tutularak tam gün oruca hazır hale gelmektedir. İftarlık geleneği, ramazan şakaları ve eğlenceleri, kadir gecesi kutlamanın coşkusu, şerefe, arafa günleri, arafalık toplama adetleri Erzurum ramazanının başka bazı özellikleridir (ÖZDEN, 2013).

Ramazan' da âl-i şân ederler
O şehir-i siyamı zişân ederler
Fukara gönlümü gülşân ederler
Mevla'ya emanet olsun Erzurum

Kuşkusuz şehrin sosyo-kültürel özelliklerini ortaya çıkaran başka kimlik elemanları da vardır. Bunlar, Dadaşlık, Aziziye ve Nene Hatun'dur. "Benim Anam Erzurumludur" türküsü tarihin yakın zamanlarının önemli izlerini taşımaktadır. Bu açıdan türkü sözlerini irdelemek doğru olacaktır:

Doksanüç harbinden geliyor izi,

Şehit Aziziye'nin dağları düzü.
Araştırdık Anam Öz Dadaş kızı,
Çünkü benim anam Erzurumludur,
Vallah Erzurumludur,
Erzurumludur.

Yareninin il sevdiği vatandı,
Şehitleri toprağında yatandı.
O dediğim ana Nene Hatundu,
Çünkü benim anam Erzurumludur,
Vallah Erzurumludur,
Erzurumludur.

Erzurum dadaşlar diyarındır. Dadaş, delikanlı, mert, yiğit ve cesur anlamına geldiği gibi, erkek kardeş, büyük erkek kardeş (dadaşım yani ağabeyim şeklinde söylenir) anlamı da vardır. Genellikle erkekler için seslenme sözü olarak da kullanılmaktadır. Dadaşlık Erzurumlu olmaktır. Erzurumlu büyüğüne saygıda kusur etmez, laf dinler, hak yolunda serden geçen, ağırbaşlı, uysal ve duyguludur. Bu açıdan Aşık Reyhani'nin "Dadaş Ne Demek" adlı türküsünde yukarıda sıralanan özellikler yanında dadaşın başka özellikleri de ortaya çıkmaktadır.

Dadaş büyük ğardaş demek
İşte dadaş bu demektir
Gururludur gayet Dikbaş
İşte dadaş bu demektir

Dadaş gayet tatlı dilli
Edepli, erkânlı, yollu
Bakışı sert göğsü kıllı
İşte dadaş bu demektir

Rüzgâr dadaşın hızı
Dadaş doğunun yıldızı
Selçuk Türklerinden özü
İşte dadaş bu demektir

Moskof sınırları aştı
Onu dur diyen dadaştı
Ninesi bile savaştı
İşte dadaş bu demektir

Dokunmasan dadaş kızmaz
Dadaş ahlakını bozmaz
Bir çoşar dünyaya sığmaz
İşte dadaş bu demektir

Reyhaniyim gözyaşımız
Kılıç taksın dadaşımız
Yaratandır yoldaşımız
İşte dadaş bu demektir

Nene Hatun, yiğit ve cesur kadını, Erzurumlu ananın adını ifade etmektedir. 93 harbi olarak bilinen 1877-1878Osmanlı-Rus savaşında Erzurum'un korunmasını sağlayan Aziziye ve Mecidiye tabyaları Rus güçlerinin ilerlemesine karşı verilen savaşın mekânı daha doğrusu "mekânın insan deneyimi ve anlamıyla zenginleşmiş şekli olan yeri" (Tuan aktaran TUMERTEKİN ve ÖZGÜÇ 2006: 50) olmuştur. Ermenilerden de destek alıp, Erzurum'a saldırıya geçmiş olan Ruslar, tabyalar bölgesine varmış, buradaki Türkleri şehit etmiştir. Bu olay karşısında Türkler, 20 yaşında olan Nene Hatun öncülüğünde tabyalar bölgesine ulaşarak, tabyaları Rus güçlerinden geri almışlardır. Tabyalar bugün şehrin önemli yapay elemanları niteliğindedir. Aziziye tabyası sosyal olarak üretilmiş, merkez belediyelerden birinin adı olmuştur. Aziziye Belediyesi'nin ambleminde kent kimliğini de ifade etmektedir (Şekil 3).

Şekil3: Aziziye Belediyesi Logosu. Dikey yönde Aziziye Anıtı görülmektedir².

²www.erkurumaziziye.bel.tr.

Sonuç

Şehirler aniden ortaya çıkmış yerleşmeler değildirler. Zamanla oluşmuş, kişilik ve kimlik kazanmışlardır. Şehirlerin kimliği, farklılıklar veya kendine özgümlükler bütünüdür. Şehir kimliğinin mekânsal yönü vardır. Bu mekâna ait birçok özelliğin dışı vurumudur. Müzik özellikle de türküler mekânsal olanı yansıtırlar. Bu özellikten yola çıkarak, şehir kimliğini türkülerdeki insan mekân ilişkisine bakarak ortaya koymak mümkündür. Bu yönüyle bakıldığında Erzurum'un şehir kimliğinin zengin bileşenlerinin olduğu ve bu bileşenlerden de en önemlisinin türküler olduğu görülmektedir.

Türkülerde Erzurum bazı özellikleriyle dikkat çekmektedir: Erzurum ve çevresinin fiziki coğrafya özellikleri ona farklılık kazandırır. Yükseklik, dağlar, yaylalar, ovalar, özel coğrafi konum, sit alanı özellikleri, uzun süren kışlar ve kısa süren yaz mevsimi Erzurum şehir kimliğini etkilemektedir. Bu bağlamda Erzurum farklı sıfatlarla ifade edilebilir. Erzurum yayla şehridir. Türkiye'nin çatısında bulunan şehirdir. Dik şehirdir. Kavşak şehirdir Erzurum. Çevresine hizmet eder. Çevresindeki faaliyetleri örgütler. Erzurum beyaz örtülü şehirdir. İki mevsimli şehirdir Erzurum. Kış ve kayak şehridir.

Şehir kimliği, Erzurum adlı bedeninin ruhudur. Erzurum şehri hafızasında çok sayıda beşeri nitelikli elemanlar da saklar. Erzurum dadaşlar diyarıdır. Dadaş ğardaş demek can demektir. Dadaş, cesur, yürekli, tatlı dilli, uysal, özgüveni olan, edepli, bakışı sert, sakin ve yaratıcının yoldaşdır.

Erzurum iman şehridir. Manevi değerler şehridir Erzurum. Ramazan şehridir. Ramazan iklimi bütün yönleriyle hayat bulur bu şehirde. Erzurum bu ayda kutsal mekâna dönüşür. Şehrin yüksekliği belki de kutsala yakın olmanın başka bir ifadesidir. Ramazan ayında gündelik hayat niyetli olmanın kontrolü altındadır.

Erzurum vatan sevgisinin ve vatana bağlılığın mükemmel mekânıdır. Bu anlamda Erzurum Nine Hatun şehridir. Aziziye şehridir. Milli kimliğin kök saldığı yerdir Erzurum. Türkülerde sözü edilmese de Erzurum, milli mücadelenin bayrak şehridir. Milli mücadelenin hazırlığının yapıldığı şehirdir.

Kaynakça

- ACAR, İ., ERDOĞAN, S., GEDIKLI, A., ERGEN, A., GÜZEL, A., ARSLAN, F. P., TENKEKCI, MEHMET EMİN. (2015). *Şanlıurfa Kimliği Çalıştayı Sonuç Raporu*.
- AÇA, M., GÖKALP, H., KOCAKAPLAN, İ. (2009). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, Kriter, İstanbul.
- ADİYAMAN, K. (2008). *Kentleşme Sürecinde Türkiye ve Kent Kimliği*, Bahçeşehir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- AKSAKALI Z., SELÇUK G. N., IŞIK C. (2016). “Nene Hatun Tarihi Milli Parkının Hüzün Turizmi Bakımından Mabetleşme Yönünden Değerlendirilmesi”, *1. Ulusal Alternatif Turizm Kongresi*, s.1200-1216, Erzincan.
- ALIAĞAOĞLU, A.(2007). “İakap ve Logolarda Türkiye Şehirleri: Anlamaların Coğrafyası”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, S. 17, s. 263-290.
- ATIK, M.(2014). *Kentsel Yaşam Kalitesi ve Kent Kimliği Bağlamında İstanbul'daki Yenileme Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme; Sulukule Örneği*, Bahçeşehir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- BAŞGÖZ, İ. (2008). *Türkü*, PanYayıncılık, İstanbul.
- BİNGÖL, İ. (1999). *Türkülerde Yaşayan Şehir*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul.
- BIROL, G. (2007). “Bir Kentin Kimliği ve Kervansaray Oteli Üzerine Bir Değerlendirme”, *Arkitekt Dergisi*, S. 514, s. 46-54.
- CARNEY, G. (1998). “Music Geography”, *Journal of Cultural Geography*18 (1), s. 1-10.
- DILÇIN, C. (2005). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 517.
- DOĞANAY, H. (1983). *Erzurum'un Şehirsel Fonksiyonları ve Başlıca Planlama Sorunları*, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Basılmamış Doçentlik Tezi, Erzurum.
- DIZDAROĞLU, H. (Tarihsiz). *Halk Şiirinde Türler*.
- DÜZGÜN, D. (2003).“Erzurum Çarşı Pazar”, *Milli Folklor*, Yıl 15, S.58, s. 76-85.
- ERBAY, M. (2004). “Türkülerde Mekânların Yansıttığı Yalnızlık ve Sürgün Duygusu”, *Ada*, S.2, s. 54-55.
- GÖKŞEN, C., GÖKŞEN, R. (2016). “Dağın Türkülere Mitik Bir Öge Olarak Yansıması”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 7, 1599-1618.
- GÜREMEN, L. (2011). “Kent Kimliği ve Estetiği Yönüyle Kentsel Donatı Elemanlarının Amasya Kenti Özelinde Araştırılması”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, V. 6, N. 2, s. 254-291.
- KARAASLAN, Ç. (2010). *Tarihi Kentlerde Kimliksizleşme Sorunu ve Bir Çözüm Yolu Olarak Kentsel Canlandırma Projeleri*, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KARTAL, M. E. (2013). *Üst Ölçekli Projelerin Kent Kimliği Üzerindeki Etkisi Karaburun Örneği*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- KAYA, D. (1999). *Anonim Halk Şiiri*, AkÇağ, Ankara.
- KAYPAK, Ş. (2010). “Antakya'nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 7, S. 14, s. 373-392.
- KERVANCIOĞLU, M. H. (2013). *Erzurum Türkülerinin Viyola Eğitiminde Kullanılabilirliği*, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- KIPER, H.P. (2006). *Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel-Kültürel Değerlerinin Korunması, Türkiye-Bodrum Örneği*, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul.

- KÜÇÜK, M. (2013). “Aidiyetin Mekânı Mardin’de Kimlik ve Mekânın Değişimi”, *İdeal Kent, Kent Araştırmaları Dergisi*, S. 9, s. 114-149.
- POLAT, S., AKTAŞ POLAT, S., HALIS, M. (2012). “Kent Kimliği Kapsamında Festivallerin Değerlendirilmesi: Uluslararası Altın Safran Film Festivali Örneği”, *Değişen Dünyada Yerel Yönetimlerin Modernizasyonu Sempozyumu*.
- İLGAR, E. (2008). *Kent Kimliği ve Kentsel Değişimin Kent Kimliği Boyutu: Eskişehir Örneği*, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- OĞURLU, İ. (2014). “Çevre-Kent İmajı-Kent Kimliği-Kent Kültürü Etkileşimlerine Bir Bakış”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, Y. 13, S. 26, s. 275-293.
- ÖZCAN, A. (2015). “Küreselleşmenin Kimliksiz Kentleri ve McDonalds Kent Kültürü”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, C. 7, S. 13, s. 238-256.
- ÖZDEN, H.Ö. (2013). *Erzurum’da Ramazan*, Erzurum Kitapları, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ, N. (2009). *Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekân*, Çantay, İstanbul.
- ŞENGÜL, M. (2004). *TRT Repertuarında Bulunan Erzurum Türkülerinin Makam-Ayak, Tür-Biçim ve Usul Yönünden İncelenmesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- ŞENGÜL, C. (2014). *Erzurumlu Ahmet Hulusi Seven*, Pegem Akademi.
- TANPINAR, A. H. (1992). *Beş Şehir*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- TEKELİ, İ. (1991). *Kent Planlaması Konuşmaları*, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara.
- TOPÇU, K. D. (2011). “Kent Kimliği Üzerine Bir Araştırma: Konya Örneği”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 8, S. 2, s. 1050-1072.
- TRT, Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi I, II (2006), Müzik Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- TUNA, K. (2001). *Erzurum Türküleri ve Nazariyatı*, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara.
- TURGUT, H., ÖZALP, A. Y., ERDOĞAN, A. (2012). “Artvin İlinde Doğal Çevrenin Kent Kimliğine Etkileri”, *SDÜ Orman Fakültesi Dergisi*, S. 13, s. 172-180.
- ŞAHİN, N. (2010). *Kent Kimliği ve Değişim Sürecinin Kayseri Kenti Örneğinde İrdelenmesi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- UĞUR, A. (2015). “Müzik Coğrafyası: Türkülerdeki Coğrafya”, *Bilig*, S. 74, s. 239-260.
- ULU, A., KARAKOÇ, İ. (2004). “Kentsel Değişimin Kent Kimliğine Etkisi”, *Planlama*, 3, s. 59-66.
- YÜCEL, T. (1987). *Türkiye Coğrafyası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 68, Ankara.

Diğer Kaynaklar

www.palandoken.bel.tr

www.erkurum.aziziye.bel.tr